

BİA MEDYA GÖZLEM

**MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN
20 YILINA BİR BAKIŞ
2001-2021**

**ULAŞ
KARAN**

MEDYA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN 20 YILINA BİR BAKIŞ 2001-2021

Ulaş Karan¹

İçindekiler

Giriş	...	3
I. Genel Olarak İfade Özgürlüğü ve Raporun Kapsamı	...	5
II. İfade Özgürlüğünün Sınırlanmasında Öne Çıkan Aktörler	...	11
III. İfade Özgürlüğünün Sınırlanmasında Ortaya Çıkan Örüntüler	...	20
IV. Bilanço	...	32
Dipnotlar	...	37

Bu yayın, Etkiniz AB programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca IPS İletişim Vakfı / bianet sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Giriş

Türkiye’de ifade özgürlüğünün kapsamına ilişkin son 20 yıla yayılan tartışmalar, her sabah aynı güne uyandırdığımız hissini doğuruyor. Bu konuda devletin yayınladığı resmi istatistikler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) 2022 başında yayınladığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) taraf 47 devletin 1959-2021 arasında yol açtığı toplam 1010 ifade özgürlüğü ihlaline ilişkin kararın 418’inin (yaklaşık yüzde 41’inin) Türkiye aleyhine yapılan başvurulardan oluştuğunu gösteren veri, Türkiye’de bu konuda yaşanan sorunun boyutunu en azından niceliksel olarak ortaya koyuyor.² Üstelik bu rakama Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru usulünün devreye girdiği 23 Eylül 2012’den 2021 sonuna kadar 663 başvuru için verilen ifade özgürlüğünün ihlali kararı da eklendiğinde, sorunun akut olmaktan öte kronik bir sorun olduğu

görülüyor.³ Ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli sivil toplum örgütlerince yayınlanan raporlar ve Avrupa Birliği tarafından yayınlanan ilerleme raporları da, bu tespiti doğrularcasına, sorunun sürekliliğine işaret ediyor. İfade özgürlüğünün bu derece yaygın ve gündemden düşmeyen bir konu olması, dile getirilen ifadelerin kamu makamları veya üçüncü kişilerce “sakıncalı” görüldüğünü gösteriyor. Oysa, ifade özgürlüğünün tam da başkaları tarafından “sakıncalı” görülen düşünceler için ortaya çıkmış bir hak olduğunu belirtmek gerekiyor.

Birçok hakka bünyesinde yer veren ifade özgürlüğü ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki bulunuyor. Bu bağlamda hakkın mevcudiyeti, demokrasi için diğer başka koşullar yanında olmazsa olmaz bir başka koşul oluşturur. Hatta bir ülkede ifade özgürlüğünün

Birçok hakka bünyesinde yer veren ifade özgürlüğü ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki bulunuyor. Bu bağlamda hakkın mevcudiyeti, demokrasi için diğer başka koşullar yanında olmazsa olmaz bir başka koşul oluşturur. Hatta bir ülkede ifade özgürlüğünün durumu, demokrasinin durumuna ilişkin bir turnusol kâğıdı gibi ayıraç işlevi görür. AİHM'e göre de ifade özgürlüğü, demokrasi ile yakından ilgili bir hak olarak görülür: “[İfade özgürlüğü] toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun asıl temellerinden birini oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü, [...] yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz.”⁴

Bu çalışmada 2001-2021 yılları arasında Erol Önderoğlu tarafından üçer aylık ve yıllık olarak hazırlanan ve bianet'in yayınladığı BİA Medya Gözlem Raporları ışığında Türkiye'de medya organları ve gazeteciler bakımından ifade özgürlüğünün son

20 yılı değerlendiriliyor.⁵ Raporlar, başlarda geleneksel basın-yayın organları ile sınırlı iken iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle internet gazeteciliği de ele alınmaya başlandı. Dolayısıyla, söz konusu raporların aynı zamanda Türkiye'deki medya organlarının son 20 yılına dair bir tarih çalışması olduğunu söylemek gerekir. Bu rapor yalnızca medya organlarına ve gazetecilere odaklandığı için ifade özgürlüğüne ilişkin birçok konuya temas edilmedi. Rapor, okura son 20 yıla ilişkin mümkün olduğunca özet bir değerlendirme sunulması amacıyla kaleme alındığı için bazı vakalara ve konulara çalışmada ne yazık ki yer verilemedi. Bu durum üzerinde durulmayan konuların veya vakaların önemsenmediği veya bu konuların ifade özgürlüğü bakımından önemsiz olduğu ya da ifade özgürlüğü ile ilgili mevcut sorunların boyutlarının raporda yer verilen olgularla sınırlı olduğu biçiminde yorumlanmamalı.

I. Genel olarak ifade özgürlüğü ve raporun kapsamı

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ifade özgürlüğünden yararlanabilecek kişiler bakımından gerçek kişi/ tüzel kişi (dernek, vakıf, siyasi parti, sendika vs.) veya vatandaş/yabancı gibi ayrıma gidilmesi mümkün değil. İfade özgürlüğünün öznesi herkeştir. Bir kişinin sıfatı hakkın öznesi olmak bakımından değil, ancak sınırlanması bakımından bir önem taşıyabilir. Herhangi bir kişinin yalnızca kişiliğine bağlı olarak düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğüne müdahale edilmesi, hukuka aykırı kabul edilir.⁶ Örneğin, yüksek güvenlikli bir cezaevinde kapatılmış hükümlüler⁷, tutuklular⁸, askerler⁹, devlet memurları¹⁰, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli¹¹ de dâhil olmak üzere herkesin ifade özgürlüğünden yararlanabilmesi mümkün. Kişilerin sahip olduğu bu tür sıfatlar, kişilerin haktan yararlanma olanağını ortadan kaldırmıyor, sadece ifade özgürlüğünün sınırlanması

bakımından bir etken olabiliyor. Buna göre bazı kişilerin ifade özgürlüklerinin belli durumlarda diğer kişilere göre daha fazla sınırlanabilmesi mümkündür. Bu rapor, bianet'in Medya Gözlem Raporlarını esas aldığı için rapor kapsamında ifade özgürlüğünden yararlanan kişiler, medya organlarının kendisi, söz konusu organların sahibi olan kişiler veya şirketler, en geniş anlamıyla gazeteciler, editörler ve genel yayın yönetmenlerden oluşuyor.

İfade özgürlüğü kavramı, bünyesinde görüş sahibi olma özgürlüğü, bilgi ve düşüncelere erişim özgürlüğü ve bilgi ve düşünceleri yayma özgürlüğü biçiminde üç farklı özgürlüğü barındırır. Bu kapsamda ifade özgürlüğü kişilerin serbestçe haber ve bilgilere, başkalarının fikirlerine ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı

kınamaması ve bunları tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.¹²

Görüş sahibi olma özgürlüğü, bir kamu görevlisinin bir siyasi partiye üye olması nedeniyle görevine son verilmesi¹³ veya kamu görevine alınmaması¹⁴ gibi durumlarda, diğer bir deyişle kişinin açığa vurmadığı ve yalnızca sahip olduğu görüşleri nedeniyle bir olumsuz muamele ile karşılaşması durumlarında gündeme gelir. Görüş sahibi olma özgürlüğü Anayasa'nın 25. maddesinde, 26. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünden ayrı bir hak olarak düzenlenir. Bu şekilde bir düzenleme ile bir düşünceye sahip olma ile düşünceyi ifade etmek arasında bir ayrıma gidilmiş olur.

Bilgi ve düşüncelere erişim özgürlüğü ise özellikle medya organlarının ve gazetecilerin kamuya arz ettiği basılı, sesli, görüntülü vb. içeriklere erişimi, internette bulunan içeriklere erişimi, kitap, gazete, dergi, radyo veya televizyon gibi araçlara erişimi kapsar. Bu özgürlük ile halkın kamuyu ilgilendiren tartışmalar hakkındaki haber ve fikirlere ulaşmasına imkân

tanınması amaçlanmakta olup, kamuyu ilgilendiren tartışmalara katılımın sağlanması demokratik çoğulculuk için vazgeçilmez nitelikte görülmektedir. Bilgi ve düşüncelere erişim hakkı, Anayasa'nın 26. maddesinde koruma altına alınır. Yeri gelmişken bilgi ve düşüncelere erişim hakkı ile bilgi edinme hakkının birbirinden farklı iki hak olduğunu belirtmek gerekir. İlki asıl olarak üçüncü kişiler tarafından kamuya arz edilen bilgi ve düşüncelere erişimi kapsarken, ikincisi resmi makamların elindeki kişinin kendisine veya üçüncü kişilere ilişkin bazı bilgilere erişimini kapsar. Bilgi edinme hakkı Anayasa'nın 74. maddesinde ayrı bir hak olarak düzenlenir. Bilgi edinme hakkının kullanımı bakımından medya organlarının ve gazetecilerin diğer kişilere göre yine ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir.

İfade özgürlüğünün en çok gündeme gelen görünümü ise bilgi ve düşünceleri yayma hakkıdır. Bilgi ve düşüncelere erişim hakkının düzenlendiği Anayasa'nın 26. maddesinde bu hakka da yer verilir. Bununla bağlantılı olarak Anayasa'nın 27. maddesinde akademik ve sanatsal ifadeler, 28. maddede ise basın özgürlüğü güvence altına alınır. Yayma hakkının

özel bir görünümü olan basın özgürlüğüne düşüncenin iletilmesini ve dolaşımını gerçekleştirerek bireyin ve toplumun bilgilenmesini sağladığı için ayrı bir önem verilir.¹⁶ Ancak BİA Medya Gözlem Raporlarına bakıldığında bilgi ve düşünceleri yayma hakkının ve bu hak kapsamında medya organlarının ve gazetecilerin bulunduğu ayrıcalıklı konumun tam tersi yönünde uygulamaların mevcut olduğu ve bu durumun ne yazık ki bir süreklilik taşıdığı görülüyor. 20 yıllık bir dönemde medya organlarına ve gazetecilere yönelik müdahalelerin azalmamış, aksine artmış ve sertleşmiş olduğu görülüyor. İfade özgürlüğü, her türlü ifadeyi koruma altına alır ve hakka içerik bakımından büyük oranda bir sınırlama getirilmemiştir. Siyasi, sanatsal, akademik, ticari, dini, ahlaki vs. her türlü ifade, bu hakkın koruma alanında kalır. Açıklanan ve yayılan bir düşüncenin, içeriğinden hareketle kişiler ve toplum açısından “değerli-değersiz” veya “yararlı-yararsız” biçiminde ayrıştırılması, ifade özgürlüğü ile bağdaşmaz. Bu tür bir öznel bakış açısı ile ifade özgürlüğünden yararlanacak ifadelerin belirlenmeye çalışılması, bu özgürlüğün keyfi biçimde sınırlandırılması sonucunu doğurur. İfade özgürlüğü, başkaları açısından

“değersiz” veya “yararsız” görülen düşüncelerin açıklanması ve yayılması özgürlüğünü de içerir.¹⁷ BİA Medya Gözlem Raporlarında bu kapsamda müdahaleye uğrayan ifadeler açısından bir ayrıma gidilmediği görülüyor.

Bununla birlikte, bazı ifadelerin günümüzde ifade özgürlüğünün korumasından yararlanmaması gerektiği kabul ediliyor. Bugün, özellikle de Avrupa coğrafyasında faşizm, Nazi ideolojisinin yüceltilmesi, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm, İslamofobi ve homofobi gibi nefret içerikli ifadeler ile ayrımcılık ve savaş propagandasının, ifade özgürlüğünün korumasından yararlanmaması gerektiği giderek daha fazla kabul görüyor. Bu tür ifadelere dönük bir sınırlamanın, ifade özgürlüğünün “olumlu” yönde sınırlanması olarak kabul edilmesi mümkün. Türkiye hukukundaki ifade özgürlüğüne müdahalelerin dayanağını oluşturan bazı maddelerin, nefret söylemi niteliğindeki görüşlerin dile getirildiği durumlarda uygulanması mümkün ise de belirtilen görüşlerin engellenmesi ve yaptırıma bağlanmasına yönelik bir uygulamaya rastlamak mümkün değil. Bu konudaki az sayıda örnekte açılan soruşturmaların

kovuşturmayaya dönüştüğü ancak beraatla sonuçlandırıldığı görülüyor.

İfade özgürlüğünün beraberinde getirdiği koruma, bilgi ve düşüncelerin dile getirildiği, iletilmesi ve bunlara ulaşıldığı her türlü aracı da kapsar. İfadelerin televizyon, radyo, internet gibi mecralarda, kamuya açık, kamu hizmetine ayrılmış resmi binalarda veya özel mekanlarda, herhangi bir kapalı veya açık mekânda, yazı, dilekçe, açlık grevi, basın açıklaması, slogan, kitap, broşür, resim, sinema filmi, şiir, müzik eseri, heykel vs. gibi herhangi bir şekilde dile getirilmesi mümkün. Anayasa'nın 26. maddesinde de düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün kullanımında başvurulabilecek araçlar "söz, yazı, resim veya başka yollar" olarak ifade edilir ve "başka yollar" ifadesiyle her türlü ifade aracının anayasal koruma altında olduğu belirtilir. Bu raporda medya organlarının ve gazetecilerin ifade özgürlüğüne odaklanıldığı için ağırlıklı olarak basılı yayınlar, internet yayıncılığı, radyo ve televizyon yayıncılığı dikkate alındı.

Araçlar bakımından basın özgürlüğüne ayrı bir önem verildiğini ve son 25 yıldır hayatımıza giderek daha fazla giren internetin artık ifade özgürlüğünün kullanıldığı en önemli

mecra olarak görülmeye başladığını eklemek gerekiyor.¹⁸ İfadenin dile getirildiği araçlar bakımından ortaya çıkan durum, ifadenin dile getirildiği diller bakımından da geçerli. İfadenin herhangi bir dilde dile getirilmesinin engellenmesi veya bu noktada bir yaptırım uygulanması, ifade özgürlüğünün ihlaline yol açabilecektir.¹⁹

İfade özgürlüğünün devlet açısından genellikle negatif yükümlülük doğurduğu düşünülür. Elbette devletin bu hakkı ihlal etmemek gibi bir negatif yükümlülüğü var. Devlet, ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda hareketsiz kalma, karışmama, kaçınma gibi "olumsuz" bir tutum takınmalı. Ancak bu tür bir tutum, hakkın getirdiği yükümlülükler açısından yeterli değil. Devletin bu özgürlükler söz konusu olduğunda pozitif yükümlülükler kapsamında yasal düzenlemeler yapmak, bu özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştıracak idari önlemler almak, üçüncü kişilerce bu özgürlüklere yönelik gerçekleştirilen müdahalelere karşı kişileri korumak gibi bir dizi önlem alması gerekiyor. Örneğin resmi bir kuruma şikâyetle bulunduğu ve görüşünü dile getirdiği için bir kişinin çalıştığı işten çıkarılması durumunda ifade özgürlüğü

açısından yine bir ihlal ortaya çıkma olasılığı söz konusudur.²⁰

Türkiye'de pozitif yükümlülükler açısından temel güvence, devletin temel amaç ve görevinin "...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak" olduğunu belirten Anayasa'nın 5. maddesidir. Anayasa'da ifade özgürlüğü bakımından gündeme gelen pozitif yükümlülüğe ilişkin 5. madde haricinde başka düzenlemeler de söz konusu. Bunlardan birisi de, Anayasa'nın 28. maddesinin ikinci fıkrasındaki basın özgürlüğüne dair "*Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır*" düzenlemesi. Medya Gözlem Raporlarına bakıldığında devletin pozitif yükümlülüklerin hayata geçirilmesi bakımından hemen hiçbir tedbir almadığı, ifade özgürlüğünü kullanan medya organlarının ve gazetecilerin sıklıkla üçüncü kişilerden kaynaklı şiddete maruz kaldığı, hatta zaman zaman öldürüldüğü ve işten çıkarıldıkları görülüyor.

İfade özgürlüğünün kullanımına kamu makamları tarafından yapılabilecek olası müdahaleler, ancak bu özgürlük için öngörülen sınırlama rejimine uygun olduğunda meşru ve hukuka uygun kabul edilebilecektir. Bu konuda uygulamada "üçlü test" olarak adlandırılan bir inceleme yöntemi kullanılır. Buna göre bir müdahalenin hukuka uygun kabul edilebilmesi için ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin mutlaka hukuken bir dayanağının olması (Türkiye bakımından bunun mutlaka bir kanun olması gerekiyor); kamu düzeni, başkalarının şöhret ve haklarının korunması gibi amaçlardan birini hedeflemesi (Anayasa'nın ilgili maddelerinde sayılan sınırlama sebepleri dışında başka bir sebeple sınırlanması mümkün değil); müdahalenin bir toplumsal ihtiyaç baskısına cevap niteliğinde olması, bu noktada müdahalenin son çare olarak yapılması ve son olarak müdahalede kullanılan aracın ulaşılmak istenen amaçla orantılı olması beklenir.

Bu ilkeler her ne kadar somut ilkeler gibi gözükse de ifade özgürlüğüne dönük somut bir müdahalenin ihlale yol açıp açmaması bakımından başvurulabilecek bazı genel ölçütler niteliğindedir ve

matematiksel bir formül olmaktan uzaktır. Bu ilkelerin uygulandığı her somut olayda farklı sonuçlara ulaşılması mümkün. Bir ifadeyi dile getiren kişinin veya muhatabının kimliği; ifadenin dile getirildiği yer ve zaman; ifadenin ne kadar alenileştiği; ifadenin içeriği, üslubu ve bağlamı, ifade özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesinde önemli rol oynayabiliyor. İfade özgürlüğü yukarıda sayılan istisnalar (ırkçılık, ayrımcılık, savaş propagandası, nefret söylemi vs.) dışında her türlü ifadeyi bünyesine almakla birlikte kişiler bakımından her ifadenin eşit şekilde koruma görmediğini de belirtmek gerekir. Örneğin siyasetçilere ve kamu görevlilerine dönük eleştiri mahiyetindeki ifadeler daha geniş koruma görürken, sade vatandaşlar ve yargı organlarına yönelik eleştiriler daha az koruma görebiliyor.

Tüm bunlardan hakkın ihlal edilip edilmediğine ilişkin her durumda uygulanmaya hazır bir hukuki formülün bulunmadığı görülüyor. Ancak bu durum ifade özgürlüğü konusunda mutlak bir keyfiliğin mevcut olduğu anlamına gelmediği gibi, sınırlandırmanın ancak istisnai hallerde mümkün olduğunu ortaya koyar. Uluslararası hukukta bugüne kadar ortaya çıkan içtihatlar

ve standartlar, soyut hukuki düzenlemelerin somut durumda nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin yol gösterici olduğu gibi, ifade özgürlüğünün çok geniş yorumlanması gerektiğini vurguluyor. Asıl olan ifade özgürlüğüdür, sınırlama istisnadır. Bu durum medya organları ve gazeteciler bakımından ise evleviyetle geçerlidir.

II. İfade özgürlüğünün sınırlanmasında öne çıkan aktörler

İfade özgürlüğüne yönelik müdahaleler giderek daha fazla çeşitlilik gösteriyor. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, geleneksel müdahale biçimlerine ek olarak, güncel başka müdahale biçimlerini de ortaya çıkarıyor. Benzer bir durum müdahaleyi gerçekleştiren kişiler bakımından da geçerli. Örneğin geçmişte müdahaleler büyük oranda devlet kaynaklı olabilirken bugün devlet-dışı aktörlerin müdahaleleri de ifade özgürlüğü üzerinde önemli etki doğurabiliyor. Bunun yanında geçmişte devlet-dışı üçüncü kişilerden kaynaklı müdahalelerin ifade özgürlüğüne dair bir sorun doğurmadığı kabul edilirken, artık ifade özgürlüğünün devlet dışındaki kişiler arasındaki ilişkiler açısından da geçerli bir hak olduğu kabul ediliyor. İfade özgürlüğüne dönük müdahaleler devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklanabildiği

için hakkın korunmasına yönelik hukuki düzenlemelerin de her iki duruma dair eksiksiz bir koruma sağlaması elzemdir.

Kimi zaman hem devlet hem de devlet-dışı aktörlerin birlikte yer aldığı bir müdahale süreci de ortaya çıkabiliyor. Bu duruma örnek olarak ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri tarafından açılan tazminat davaları veya şikâyete tabi suçlarda bir başkasının şikâyeti üzerine harekete geçen savcılıkların ceza davası açma uygulamaları verilebilir. Bu tür müdahalelerde özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri ile yargı organları, dolaylı olarak birlikte hareket ediyor ve bir müdahalenin ortaya çıkmasına neden oluyor. BİA Medya Gözlem Raporlarına bakıldığında Türkiye’de ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde yukarıda belirtilen aktörlerin

tamamının etkin olduğunu görülmüyor.

Devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklı müdahalelerin yol açtığı önemli bir olgu, otosansür uygulamasıdır. Bu noktada herhangi bir yaptırımla veya baskı ile karşılaşmak istemeyen kişiler, görüşlerini özgürce ortaya koyamıyor ve kendilerine dayatılan sınırlar içerisinde kalarak çalışma yürütmeyi tercih ediyor.

Yasama

İfade özgürlüğüne yönelik devlet kaynaklı müdahaleler yasama, yürütme veya yargı organı kaynaklı olabiliyor. İlk aktör olarak belirtilen yasama organının müdahalesi, ifade özgürlüğünü kullanılmasının önünde engel oluşturan bazı yasal düzenlemelerin kabul edilmesi veya bu tür yasal düzenlemelerin ifade özgürlüğü bakımından sorun yarattığı uzun bir süredir bilinmesine rağmen bu yönde yasal değişikliklerin yapılmaması ile gerçekleşiyor. Başka bir deyişle yasama organının müdahalesi, icrai veya ihmali bir biçimde ortaya çıkabiliyor.

İfade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin ortaya çıkış nedenlerinden birisi, yasal

düzenlemelerin muğlaklık taşımasıdır. Muğlaklık, özellikle kamu makamlarına geniş bir takdir alanı bırakıyor ve bu takdir alanı çerçevesinde alınan kararların yargısal denetime konu olması da güçleşiyor. İfade özgürlüğüne yönelik yasal düzenlemelerin, kişilerin görüşlerini yasal düzenlemeler doğrultusunda ortaya koymalarına olanak sağlayacak kadar açıklıkla düzenlenmesi ve herkes tarafından erişilebilir olması gerekiyor. Benzer bir açıklık ifade özgürlüğüne müdahale yetkisine sahip olan yargı ve yürütme organları için de gerekli. Belirtilenlere indirgemek mümkün olmasa da, Türkiye’de medya organları ve gazeteciler bakımından Türk Ceza Kanunu’nun belirli maddeleri, Terörle Mücadele Kanunu’nun birçok hükmü, neredeyse bir bütün olarak İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, ifade özgürlüğü alanında ihlallerin kaynağı durumunda.

Türkiye’de mevzuatta ifade özgürlüğünün ihlaline, özellikle de basın özgürlüğünün ihlaline yol açan çok sayıda düzenleme söz konusu. Bunlar arasında

özellikle şu kanunlar sayılabilir:

- Basın Kanunu (5187 sayılı, 09.06.2004)
- Ceza Muhakemesi Kanunu (5271 sayılı, 04.12.2004)
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (5651 sayılı, 04.05.2007)
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (6112 sayılı, 15.02.2011)²¹
- Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı, 12.04.1991)
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (2911 sayılı, 06.10.1983)
- Türk Ceza Kanunu (5237 sayılı, 26.09.2004)

Yürütme ve İdare

Devlet kaynaklı müdahalelerin ikinci aktörü, yürütme organı veya genel olarak idaredir. Anayasa ve yasaların uygulanmasından sorumlu olmalarına rağmen ifade özgürlüğüne yönelik önemli müdahalelerin ortaya çıkmasına

neden olabiliyor. Yürütme organı, yaptığı yönetmelik gibi genel düzenleyici işlemlerle veya kişilere yönelik ortaya koyduğu bireysel işlemlerle ifade özgürlüğüne müdahale edebiliyor. Bu tür müdahaleler çoğu zaman keyfi biçimde ortaya çıkıyor. İdarenin bu tür müdahaleleri yasal düzenlemelere açıkça aykırı davranılması yoluyla veya yasal düzenlemelerin ifade özgürlüğünü yeterince koruma altına almaması ya da yasal düzenlemelerin muğlak olması nedeniyle idarenin keyfi davranmasını olanaklı kılmasıyla ortaya çıkabiliyor. Bu durum, ifade özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemelerin somut ve söz konusu özgürlüğü güvence altına almak üzere etkili yaptırımlara yer verecek biçimde düzenlenmesi ihtiyacına işaret ediyor.

Yukarıda yasama organı açısından belirtildiği gibi idarenin müdahaleleri de icrai veya ihmali olarak ortaya çıkabiliyor. İfade özgürlüğüne yönelik devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan müdahalelerin idare tarafından bilinmesi veya idarenin bilmesi dahi bilebilecek durumda olması hallerinde, söz konusu özgürlüğünü kullanan kişilere yeterli korumanın sağlanmaması ihmali, müdahalelere verilebilecek en bariz örnektir.

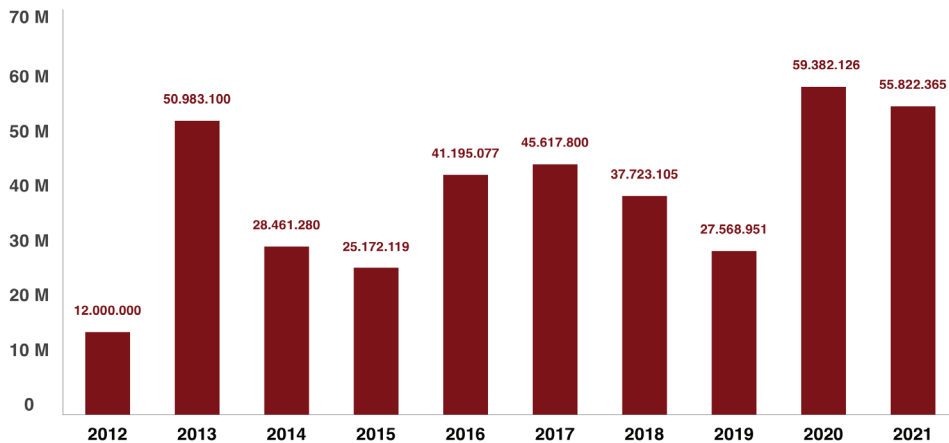
Yürütme organı ve idarenin medya organları ve gazeteciler bağlamında ortaya çıkan müdahalelerine şu örnekler verilebilir:

- Yürütme organı veya idare tarafından gerçekleştirilen tehdit veya taciz;
- İdare tarafından fiziksel şiddet uygulanması;
- İdare tarafından fiili engelleme yapılması;
- Yürütme veya idare tarafından kapatma, el koyma kararı verilmesi, yayın yasağı getirilmesi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (BTK) içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi talebinde bulunulması, fiili engellemede

bulunulması;

- BTK tarafından erişim engelleme kararı verilmesi, içeriğin çıkartılması kararı verilmesi, idari para cezası verilmesi;
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından uyarı cezası, program durdurma, idari para cezası, geçici yayın durdurma, yayın lisansının iptali cezası verilmesi;²²
- Basın İlan Kurumu tarafından ilan verilmemesi veya ilan kesme cezası verilmesi.²³
- Gazetecilerin basın kartlarının Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından iptal edilmesi ve yenisinin verilmemesi.²⁴

RTÜK raporlarındaki idari para cezaları ile ilgili istatistikler

Bu veriler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun Yıllık Faaliyet Raporlarından derlendi.

Yargı

Devlet kaynaklı müdahalelerde son aktör, yargı organlarıdır. Türkiye'de ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin önemli bir kısmı, yargı organları tarafından gerçekleştiriliyor. İfade özgürlüğünü korumakla yükümlü olan yargı organları, bu tür müdahaleler sonucunda, ifade özgürlüğünün ihlaline yol açan en önemli figür haline geliyor. Yargı organları, hem olası müdahalelerin ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen kişiler bakımından caydırıcı etki doğurmaması hem de devlet-dışı aktörlerden kaynaklı müdahalelere karşı kişilerin korunması için hassasiyet göstermekle yükümlüdür.

Yargı organlarının medya organları veya gazetecilere yönelik müdahalelerine şu örneklerin verilmesi mümkün:

- Hukuk mahkemeleri tarafından tazminat davasında tazminata hükmedilmesi, kınama kararı verilmesi; iş sözleşmesinin feshinin hukuka uygun bulunması, benzer konuşmalar yapılmaması için ihtiyati tedbir kararı verilmesi;
- Cumhuriyet savcılıkları tarafından soruşturma açılması,

gözaltı kararı verilmesi; tutuklama talep edilmesi, adli kontrol talep edilmesi, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilmesi, erişim engelleme kararı verilmesi, ceza davası açılması;

- Sulh ceza hakimlikleri tarafından erişim engelleme kararı verilmesi, içeriğin yayından çıkarılması kararı verilmesi, tekzip kararı verilmesi, tutuklama kararı verilmesi, adli kontrol kararı verilmesi, toplatma ve el koyma kararı verilmesi, iletişimin dinlenmesi;
- Ceza mahkemeleri tarafından iddianamenin kabulü ile yargılamaya başlanması, tutuklama kararı verilmesi/ tutukluluğun devamına karar verilmesi, hapis, adli para cezası, belli hakları kullanmaktan yoksun bırakma cezası gibi cezalar verilmesi, erteleme kararı verilmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması karar verilmesi, kovuşturmanın ertelenmesi kararı verilmesi, erişim engelleme kararı verilmesi.

Belirtmek gerekir ki, ifade özgürlüğünü kullanan bir kişiye

sadece soruşturma açılmış olması dahi, devamında bir ceza davası açılmamış olsa da, ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahaledir ve ifade özgürlüğüne yönelik otosansür veya sansür uygulamalarını tetikleyebilir.

Yargı organlarının ceza hukuku alanında ortaya çıkan müdahaleleri, ifade özgürlüğüne yönelik en ağır müdahaleler arasındadır. Hukukçu olmayan okuyucular bakımından bu tür müdahaleler konusunda biraz daha ayrıntılı durmak raporu daha anlaşılır kılacaktır. İfade özgürlüğüne yönelik ceza hukuku alanındaki yargısal müdahalelerin ilki, Cumhuriyet savcılar tarafından bir suç işlendiği gerekçesiyle ceza soruşturması açılmasıdır. Ceza soruşturması, Cumhuriyet savcılığı tarafından resen, ihbar veya şikâyet sonucunda, öğrenme sonucunda, yabancı bir hükümetin şikâyeti veya adalet bakanının talebi ile başlatılabiliyor. Yürütülen soruşturma sonunda ceza davası açılabileceği gibi, kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilerek dava açılmayabiliyor. Buna rağmen bir soruşturmanın açılmış olması, söz konusu müdahalenin bu özgürlüğü kullanan kişiler üzerinde caydırıcı etki doğurması büyük olasılık olduğu için tek başına ifade özgürlüğüne bir müdahale niteliğindedir.

Yargı organlarınca ifade özgürlüğüne yönelik gerçekleştirilen bir başka müdahale biçimi, kişilerin gözaltına alınması ve tutuklanmasıdır. Her ne kadar mevzuatta gözaltı süresi 24 ile 96 saat arasında düzenlenmiş olsa da, gözaltına alınmış bir kişi özgürlüğünden yoksun bırakılmış oluyor. Bu tür uygulamaların ifade özgürlüğünün kullanan kişiler üzerinde caydırıcı etki yapması olasılığı oldukça yüksek. İfade özgürlüğünü kullanan bir kişinin gözaltına alınması, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile beraber ifade özgürlüğüne de bir müdahaledir. İfade özgürlüğüne yönelik tüm müdahalelerde olduğu gibi, bu tür bir tedbire ancak son çare olarak başvurulması gerekir. Örneğin bir kişinin hakkında yürütülen bir soruşturma sonucunda ifadesi alınması için, öncelikle kişiye bu yönde çağrı çıkarılması ve gelmesinin talep edilmesi en doğru yaklaşımdır. Tutuklama ise bir cezalandırma değil, bir tedbirdir ve bu tedbire belli şartların ortaya çıkması halinde başvurulması mümkündür. Tutuklama, ceza yargılamasında başvuru en ağır koruma tedbiridir ve kişinin yargı organlarınca hakkında verilecek kesin hükme kadar özgürlüğünden yoksun bırakılması sonucunu doğurur. Türkiye'deki uzun tutukluluk

sürelerinin varlığı, tutuklamayı bir tedbirden çok, cezalandırma aracı haline getirdi. Tutuklamalar bu haliyle ifade özgürlüğü üzerinde en fazla caydırıcı etki yaratan müdahale biçimlerinin başında geliyor. Hatta tutuklu yargılama durumunda ifade özgürlüğünün kullanımı, caydırıcı etki ile beraber fiilen de sona erebilir. Türkiye'de tutuklama ile ilgili genel sorunlar yanında özellikle "terörizm" le ilgili suçlarda tutuklu yargılanma ve uzun tutukluluk süreleri, yaygın bir uygulama. Buna ek olarak son yıllarda cumhurbaşkanına hakaret suçu (TCK, md. 299) da bir başka tutuklama tedbirine sıklıkla başvuru bir suç tipi haline geldi.

Cumhuriyet savcılıkları tarafından başlatılan soruşturmaların davaya dönüşmesi ile birlikte ceza davaları başlar. Hürriyeti bağlayıcı veya bir başka cezaya çaptırılma tehdidinin, ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen kişiler bakımından doğuracağı olumsuz etki kuşkusuzdur. Yargı organları tarafından yürütülen bu davalar, ifade özgürlüğüne yönelik ciddi bir müdahaledir. Elbette Cumhuriyet savcılıkları tarafından başlatılan soruşturmalar gibi ceza davasında da sanığın beraat etme olasılığı bulunuyor. Ancak yürüyen bir davanın varlığı dahi, ifade özgürlüğünün kullanımı bakımından

caydırıcı etki doğurabiliyor.

İfade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik açılan ceza davaları, kimi zaman mahkûmiyetle sonuçlanabiliyor. Mahkûmiyet sonucunda hapis cezası, para cezasına çevrilebiliyor. Gündeme gelen bir diğer yaptırım türü ise seçenek yaptırımlardır. TCK md. 50'ye göre kısa süreli hapis cezaları, mahkûm olan kişinin kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre adli para cezasına veya gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılma gibi diğer yaptırımlara çevrilebiliyor.

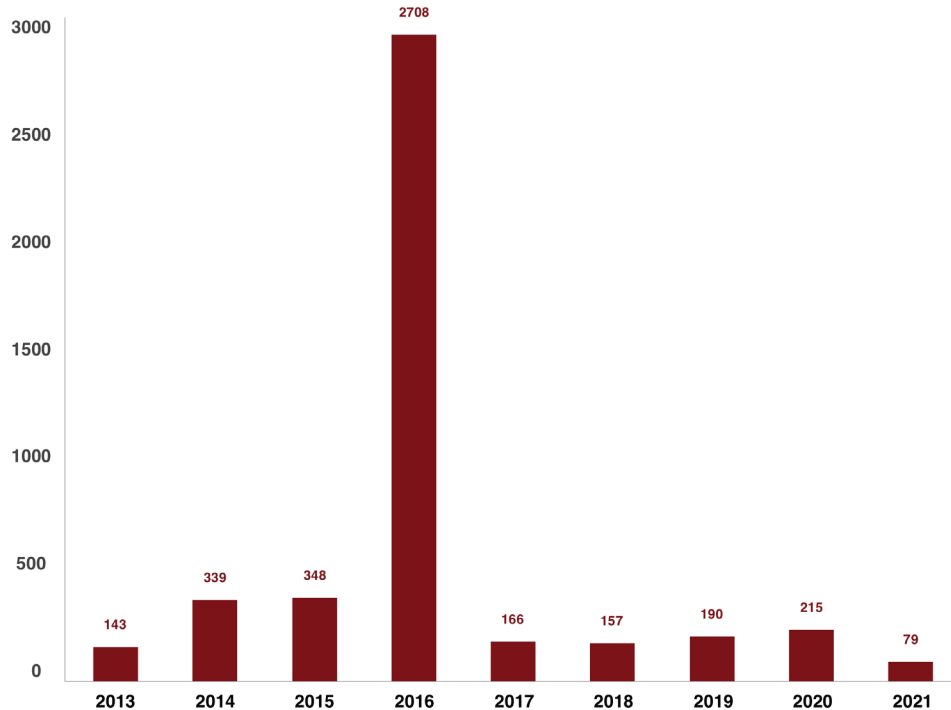
Ceza yargılamasında bazı durumlarda kişinin mahkûmiyetine hükmedildikten sonra yargılanan kişiler hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) veya cezanın belli sürelerle ertelenmesi kararı verilebilmektedir. HAGB kararı verilen veya cezası ertelenen kişiler hakkında bir denetim süresi belirleniyor. Erteleme kararında mahkûmiyet söz konusudur ancak hükmedilen ceza çektilirilmiyor. HAGB'de ise hüküm açıklanmıyor ve mahkûmiyet kararı henüz verilmiyor. Ancak kişinin denetim süresi içinde kasten bir suç

işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülüklerle hâkimin uyarısına rağmen uymamakta ısrar etmesi gibi hallerde, açıklanması ertelenen hüküm açıklanıyor veya ertelenen cezanın kısmen veya tamamen infazına geçiliyor. Dolayısıyla HAGB veya erteleme durumlarında da bir yaptırım söz konusu. Denetim süresi içerisinde belirli yönde davranma yükümlülüğü getirilmesi, ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen kişiler için otosansürü beraberinde getiriyor ve kişiler üzerinde bariz

bir caydırıcı etki yaratıyor.

Verilen tüm bu örnekler, yargı organlarının icrai nitelikteki müdahalelerine dairdir. Yargı organları, özellikle savcılık makamları da yasama ve yürütme organları gibi hareketsiz kalarak, devlet-dışı aktörlerin müdahalelerine yönelik etkili bir soruşturma yürütmeyerek veya takipsizlik kararları vererek, ihmali olarak ifade özgürlüğü ihlallerinin doğrudan veya dolaylı sorumlusu haline gelebiliyor.

Yıllara göre işini kaybeden gazeteci sayısı

Bu veriler BİA Medya Gözlem Raporlarından derlendi.

Devlet-dışı aktörler

Devlet-dışı aktörler, devletin müdahalelerinin aksine çeşitlilik arz eder. Medya organları, sivil toplum örgütleri, bireyler ve topluluklar, ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin devlet-dışı aktörleri olarak dikkat çeker. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu tür aktörlerin müdahaleleri karşısında ifade özgürlüğünü kullanan kişilerin korunması, ifade özgürlüğünün beraberinde getirdiği en temel yükümlülükler arasında yer alır. BİA Medya Gözlem Raporlarına bakıldığında aşağıda belirtilen müdahale örneklerinin son 20 yılda medya organlarına veya gazetecilere yönelik olarak, sıklıkla ortaya çıktığını söylemek mümkün.

Devlet-dışı aktörler tarafından yapılan müdahalelere şunlar örnek olarak verilebilir:

- Gazetecilere fiziksel müdahalede bulunulması veya şiddet uygulanması;
- Gazetecilerin tehdit veya taciz edilmesi;
- Gazetecilerinin haber veya yorumlarının içeriğine müdahale edilmesi, haber veya

yorum içeriğinde kişinin rızası alınmaksızın değişiklik yapılması, haber veya yorumun yayınına izin verilmemesi;

- Gazetecilere siyasetçiler veya diğer kişiler tarafından tazminat davası açılması;
- Gazetecilerin haber ve yorumlarını kamuoyu ile paylaşmasının fiilen engellenmesi;
- Gazetecilerin ürettikleri içeriklere erişim engelleme talep edilmesi;
- Gazetecilerin işten çıkarılması.

III. İfade özgürlüğünün sınırlanmasında ortaya çıkan örüntüler

Ceza hukuku bağlamında ortaya çıkan müdahaleler

“Terörle Mücadele”

Türkiye’de ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalarda en çok gündeme gelen kavram “terörle mücadele”dir. Geçtiğimiz 20 yıl içerisinde Medya Gözlem Raporlarında en çok öne çıkan sınırlama gerekçesinin “terörle mücadele” olduğu görülüyor. Ancak hangi gerekçe ile olursa olsun, ifade özgürlüğüne getirilecek sınırlamaların yukarıda belirtilen genel sınırlama rejimiyle uyumlu olması gerekiyor. “Terörle mücadele” kavramı, kamu makamlarına sınırlama rejiminden ayrı olarak, sınırsız bir biçimde sınırlama yetkisi veren bir açık çek olarak yorumlanmamalı. Ceza kanunlarında “terör”, “terör örgütü”, “terör örgütü üyeliği”, “terör örgütünün

propagandası” gibi kavramların mümkün olduğunca açık ve belirgin biçimde tanımlanması ve belirtilen kavramlar kapsamında ifade özgürlüğüne gereksiz veya orantısız müdahalelerde bulunulmasına olanak tanınmaması gerekiyor.²⁵ Yasal düzenlemeler, keyfi uygulamaya izin vermeyecek biçimde ve kişilerin hangi durumda cezai sorumluluklarına gidilebileceğine dair öngörebilecekleri şekilde kaleme alınmalıdır.

Türkiye’de “terörle mücadele” kavramı açısından temel düzenleme Terörle Mücadele Kanunu’dur (TMK). Kanun, yürürlüğe girdiği 1991’den bu yana insan hakları açısından ciddi ve haklı eleştirilerin hedefi oldu ve çok sayıda değişikliğe uğradı. Söz konusu değişiklikler, terörle mücadele ile insan hakları ilişkisine dair yaklaşımda yaşanan değişimleri ortaya koyuyor ve ifade

özgürlüğünün sınırlanmasında olumlu-olumsuz önemli etkileri oluyor. TMK, bu çalışmanın kapsadığı 20 yıllık zaman aralığında 40 kez değişti. Bu Kanunda her yıl ortalama iki kez değişikliğe gidilmesi anlamına geliyor. Üstelik bu değişikliklerin önemli bir kısmı, 2016-2018 arasında tüm Türkiye’de uygulanan olağanüstü hâl rejimi öncesinde veya sonrasında yapıldı. Bu durum olağanüstü hâl uygulamasının yalnızca iki yıl sürmediği, uzun bir süredir olağan dönemlerde de benzer bir bakış açısının hâkim olduğunu gösteriyor.

TMK md. 1’de uluslararası hukukta henüz bir tanımı bulunmayan terör kavramını tanımlanır.²⁶ Söz konusu tanıma göre belirtilen yöntemlerle, belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere, bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından cebir ve şiddet kullanılarak girişilecek her türlü suç oluşturan eylem, terör eylemi olarak kabul edilir. Öte yandan md. 2 ise örgüt adına suç işleyenlerin terör örgütü üyesi olmasalar dahi terör suçlusu sayılacağını düzenler.

İfade özgürlüğü bağlamında en çok gündeme gelen düzenleme ise TMK md.7/2’de yer alan “terör örgütü propagandası” suçudur: “Madde metninde yer alan ‘meşru göstermek’, ‘övmek’ veya ‘teşvik etme’ kavramları

oldukça muğlak kavramlardır. Görüldüğü üzere herhangi bir ifadedeki bir unsurun terör örgütünü ‘meşru gösterdiği’, ‘övdüğü’ veya ‘teşvik ettiği’ iddia edilebilerek terör örgütü propagandası suçu kapsamında bir soruşturmaya yol açması mümkün olabilmektedir. Bu durum ifade özgürlüğüne yönelik ağır müdahalelerin yolunu açmaktadır. Söz konusu düzenleme bir ifadede propaganda amacı bulunmasa dahi bu suçtan mahkûmiyetin yolunu açmaktadır ve uzun bir süredir ifade özgürlüğüne dönük müdahalelerin başta gelen hukuki dayanağını oluşturmaktadır.²⁷

“Terörle mücadele” kavramı bağlamında gündeme gelen diğer bir suç ise “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek” suçu. Türk Ceza Kanunu (TCK) md. 220/6’ya göre “Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan da cezalandırılır. Örgüte üye olmak suçundan dolayı verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir.” Bu tür bir düzenleme ile herkesin “terör örgütü üyesi” olarak yargılanması olanaklı hale geliyor.²⁸

“Terörle mücadele” kavramının ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere yol açmasını kolaylaştıran bir

neden, devletin “terör” kavramına yönelik yaklaşımıdır. Medya Gözlem Raporlarında yer alan vakalar, belirtilen bakış açısının yargı organları tarafından da benimsendiğini gösteriyor. Ancak bu yaklaşım, istendiği takdirde her türlü ifadenin terörle bağlantısının kurulabilmesinin yolunu açarak hem “terörle mücadele” kavramının içini boşaltıyor hem de ifade özgürlüğüne müdahale edilmesinde devlete açık çek sunuyor. Bu nedenle, ilgili kanunlarda “terör” suçu olarak tanımlanan düzenlemelerde hangi fiillerin terör suçunu oluşturacağını açıkça belirlenmesi, şiddete tahrik veya teşvik etmeyen ifadelerin “terör suçu” olarak kabul edilmesinin önüne geçilmesi gerekiyor. Aksi durumda mevzuatta yer alan ve oldukça

geniş yorumlanan ve bu duruma olanak tanıyan düzenlemelerin mevcudiyeti. ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere zemin oluşturmaya devam edecektir.

“Hakaret”

İfade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin bir başka gerekçesi ise hakarettir. Hakaret günümüzde hukuk yargılamasına konu olabilecek bir konu olarak düşünülüyor ve giderek ceza kanunlarında bu tür bir suça yer verilmiyor. Hakaretin hukuk yargılamasına konu olması ise bu tür bir durumla karşı karşıya kalan kişinin tazminat davası açabilmesi anlamına geliyor. Nitekim Türkiye’de kişinin hakarete uğraması durumunda

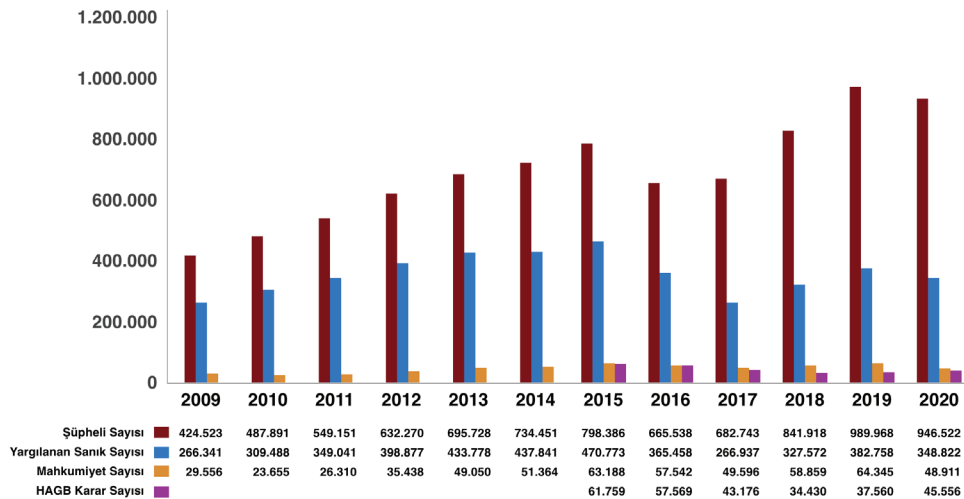
Türk Borçlar Kanunu çerçevesinde maddi ve manevi tazminat davası açma hakkı bulunuyor. Buna rağmen hakaret, TCK md. 125 ile ayrıca suç olarak düzenleniyor. Hakaretin bir kamu görevlisine karşı görevinden dolayı işlenmesi halinde cezanın alt sınırı en az bir yıl oluyor. Devlet tarafından hakaret suçuna dair ayrıştırılmış veri toplanmıyor. Bu nedenle medya organlarına ve gazetecilere dönük müdahalelerin ne kadarının TCK md. 125 bağlamında olduğu, hangi aktörlerin öne çıktığı gibi hususlarda niceliksel bir değerlendirme yapmak mümkün değil. Öte yandan aşağıda görüleceği üzere hakaret suçundan açılan soruşturma ve dava sayısının giderek arttığı görülüyor. BİA Medya Gözlem Raporlarına yansıyan

bilgiler, gerek medya organlarına ve basın mensuplarına hakaret iddiasıyla açılan tazminat davalarının gerekse yine hakaret iddiasıyla açılan ceza davalarının bir süreklilik sergilediği ve ifade özgürlüğüne dönük müdahaleler arasında önemli bir yer tuttuğunu gösteriyor.

“Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik”

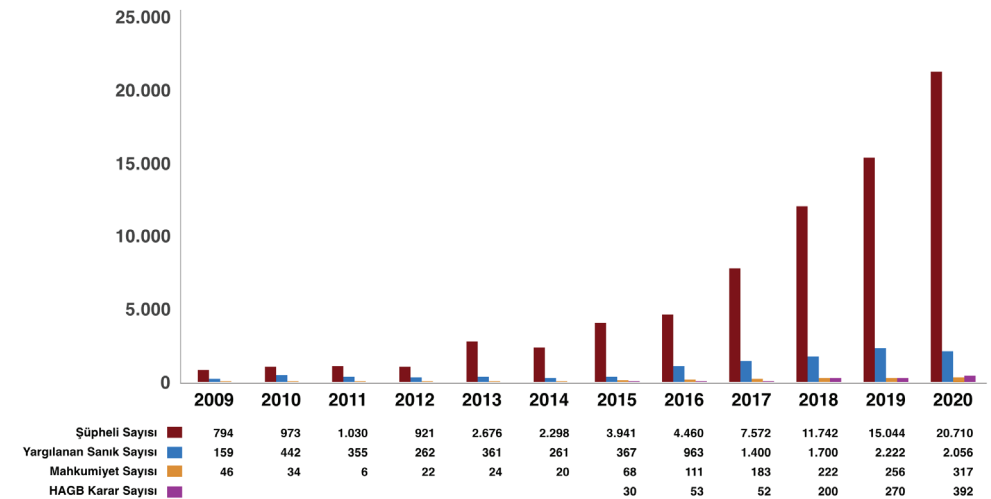
Eski TCK md. 312’de, yürürlükteki TCK md. 216’da düzenlenen halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu, ifade özgürlüğünü kısıtlayan temel düzenlemelerden birisi olarak uzun bir süredir yürürlükte. Son 20 yılda iki kez değişiklik yapılan madde, ilk yıllarda oldukça yoğun bir şekilde gündeme gelirken bir dönem uygulama sıklığı azaldı,

TCK md. 125 (Hakaret suçu) ile ilgili istatistikler

Bu veriler Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün Adalet İstatistikleri adlı yayınlarından derlendi.

TCK md. 216 (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçu) ile ilgili istatistikler

Bu veriler Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün Adalet İstatistikleri adlı yayınlarından derlendi.

hatta 2011’de bu suçtan yalnızca altı kişinin mahkûmiyetine karar verildi. Ancak aşağıdaki grafikte de görülebileceği üzere 2015 ile birlikte bu suçtan hakkında soruşturma açılan kişi sayısı 2020’ye geldiğinde neredeyse 26 kat, hakkında mahkûmiyet kararı verilen kişi sayısı ise 53 kat arttı.²⁹

Son 20 yılda hem maddede yapılan değişikliklerin fiilen bir anlam ifade etmediği ve olumlu bir etki doğurmadığı hem de maddenin uygulamasının giderek daha da kötü hale geldiği görülüyor. BİA Medya Gözlem Raporlarına yansıyan bilgilere göre, halkı kin ve düşmanlığa tahrik iddiasıyla açılan ceza davaları bir süreklilik sergiliyor ve madde ifade

özgürlüğüne dönük müdahaleler arasında önemli bir yer tutuyor.

“Türk Milletini, Devleti veya Devlet Organlarını Aşağılama”

Eski TCK md. 159’da yürürlükteki TCK’da ise md. 301’de düzenlenen Türk Milletini, devleti veya devlet organlarını aşağılamak suçu, ifade özgürlüğü bağlamında medya organları ve gazetecilerin geçmişten bugüne sıklıkla muhatap olduğu bir düzenleme oldu. Agos Gazetesi Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in 2007 başında öldürülmesi öncesinde kendisinin kamuoyu önünde hedef haline getirilmesine de yol açan madde, cinayet sonrasında 2008’de değiştirildi ve kısa bir dönem için gündemden büyük ölçüde düştü.

Aynı dönemde AİHM de, TCK md. 301’in hukuken öngörülme ölçütünü yerine getirmediği için maddenin başlı başına bir ifade özgürlüğü ihlali olduğuna karar verdi.³⁰ O dönemde bu maddeden açılacak davaların Adalet Bakanlığı’nın iznine bağlanması ve ilgili bakanlıkça verilen izin sayılarının zamanla düşmesiyle yargılanan kişi sayısı yılda 145’e ve mahkûmiyet sayısı da yılda 10’a kadar düştü.³¹

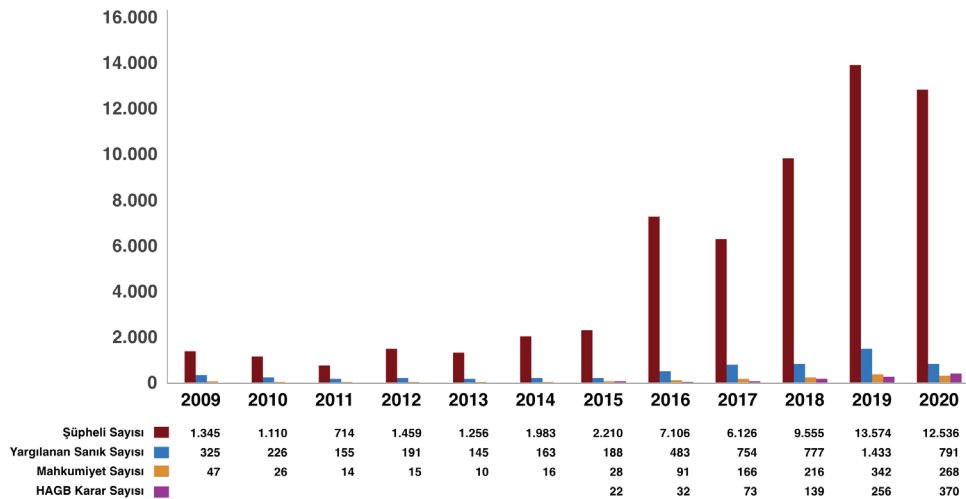
Ancak 2014 ile beraber bu sayılarda hızlı bir artış oldu ve 2019 ve 2020’de hakkında soruşturma açılan kişi sayısı 2009 ile karşılaştırıldığında yaklaşık 10 kat arttı. Medya organları ve gazetecilerin ifade özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden biri olan madde, son 20 yılda

dört kez değiştirilmesine rağmen, değişiklikler hiçbir anlam ifade etmemiş görünüyor. TCK md. 125 ve md. 216 bakımından oldu gibi, BİA Medya Gözlem Raporları TCK md. 301’den açılan ceza davalarının bir süreklilik sergilediğini ve ifade özgürlüğüne dönük müdahaleler arasında eskisine nazaran daha da önemli bir yer tuttuğunu gösteriyor.

“Cumhurbaşkanına Hakaret”

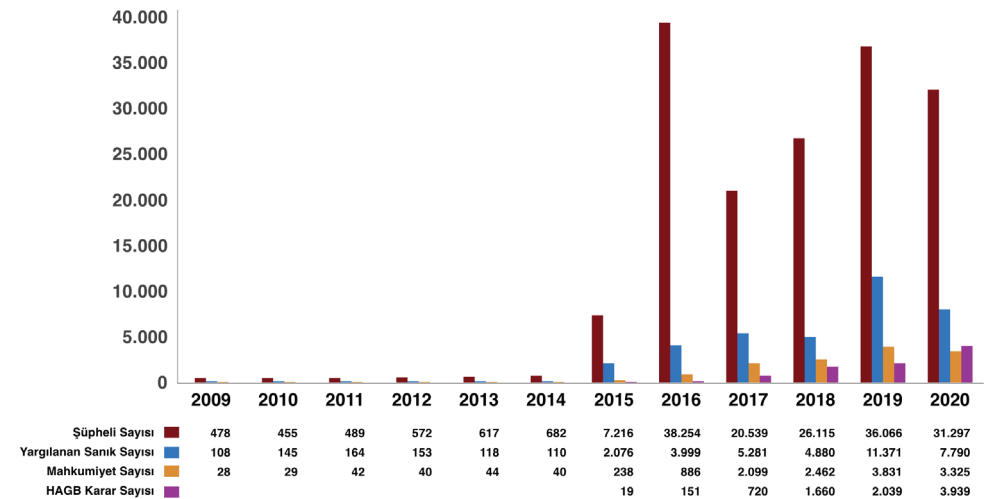
Son 20 yılda olmasa da son sekiz yıldır ifade özgürlüğü ihlalleri ile birlikte en çok anılan yasal düzenlemelerin başında, TCK md. 299’da düzenlenen cumhurbaşkanına hakaret suçu geliyor. Anayasa Mahkemesi’nin 2017 başında Anayasa’ya uygun bulunduğu³²

TCK md. 301 (Türk Milletini, Devleti, Devletin kurum ve organlarını aşağılamak suçu) ile ilgili istatistikler

Bu veriler Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün Adalet İstatistikleri adlı yayınlarından derlendi.

TCK md. 299 (Cumhurbaşkanına Hakaret suçu) ile ilgili istatistikler

Bu veriler Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün Adalet İstatistikleri adlı yayınlarından derlendi.

bu madde, gerek Türkiye’de gerekse uluslararası arenada en çok eleştiriye uğrayan düzenlemelerin başında yer alıyor.³³ Yakın geçmişte AİHM³⁴ ve Anayasa Mahkemesi³⁵ maddenin uygulandığı bazı örneklerle ilgili ifade özgürlüğünün ihlaline karar verdi.

Bu durumun altında yatan bir dizi nedenden en önemlisi, maddenin 2014 sonrasında geçmişle kıyaslanamayacak sıklıkla uygulanması ve ifade özgürlüğü önündeki en büyük engellerden biri haline getirilmesi. 2010’da hakkında soruşturma açılan kişi sayısı 455 ve hakkında mahkûmiyet kararı verilen kişi sayısı 29 iken, 2019 ve 2020’de bu sayılar sırasıyla 36.066 ve 31.297 ile 3.831 ve 3.325’e yükseldi.³⁶

Yayın yasakları şeklinde ortaya çıkan müdahaleler

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun kapsamında faaliyet yürüten Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), ilgili kanun uyarınca radyo ve televizyon kanallarına uyarı, savunma istemi, program durdurma, yayın durdurma, idari para cezası verme şeklinde yaptırım uygulayabiliyor. Bu yaptırımlara ilişkin RTÜK raporlarında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılabiliyor. Bu yaptırımlara ilişkin RTÜK raporlarında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılması mümkün olmamakla birlikte BİA Medya Gözlem Raporlarında RTÜK tarafından verilen yaptırım kararlarına ilişkin bilgiye ulaşmak mümkün. Son 20 yılın

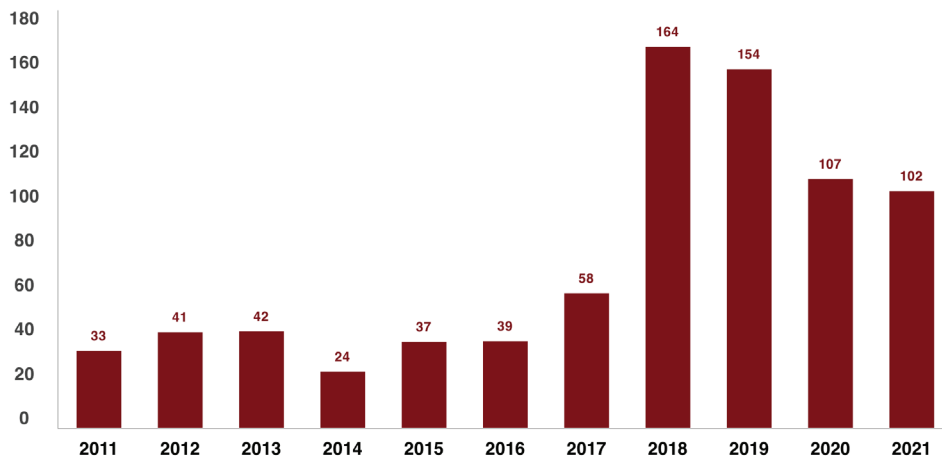
uygulanmasına bakıldığında RTÜK’ün ifade özgürlüğünü sınırlandırması niteliğindeki müdahalelerinin süreklilik taşıdığı görülüyor. RTÜK ayrıca farklı kurumlar ve yargı organları tarafından verilen yayın yasaklarının da uygulanıp uygulanmadığı açısından bir denetim görevi yerine getiriyor ve RTÜK Yıllık Faaliyet Raporlarından derlenen bilgiye göre son 11 yıl içerisinde farklı nedenlerle 801 kez yayın yasağı verildiği görülüyor. Bu yasakların hangi kurumlarca ve ne kapsamda verildiğine dair ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte verilen yayın yasağı sayısının özellikle 2017 yılından itibaren artışa geçtiği göze çarpıyor. Bu durum ifade özgürlüğünün bilgi ve düşüncelere erişim boyutu yanında medya

organlarının ve gazetecilerin de bilgi ve düşünceleri yayma özgürlüğüne ağır bir müdahale oluşturuyor.

Erişim engelleme biçimindeki müdahaleler

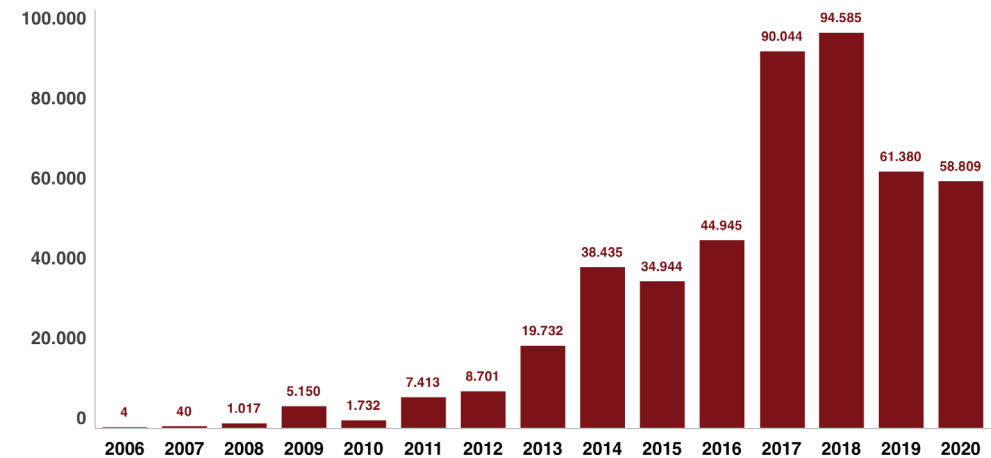
2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile birlikte Türkiye erişim engelleme kavramı ile tanıştı. 2006 yılında yalnızca dört web sitesine getirilen erişim engelleme kararı anılan kanunun yürürlüğe girişi ile birlikte 2020 yılı sonu itibariyle toplam yaklaşık 467.000’e yükseldi. Erişim engelleme kararları sıklıkla

Yıllar içinde verilen yayın yasağı sayısı

Bu veriler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun Yıllık Faaliyet Raporlarından derlendi.

Yıllar içerisinde verilen erişim engelleme kararları

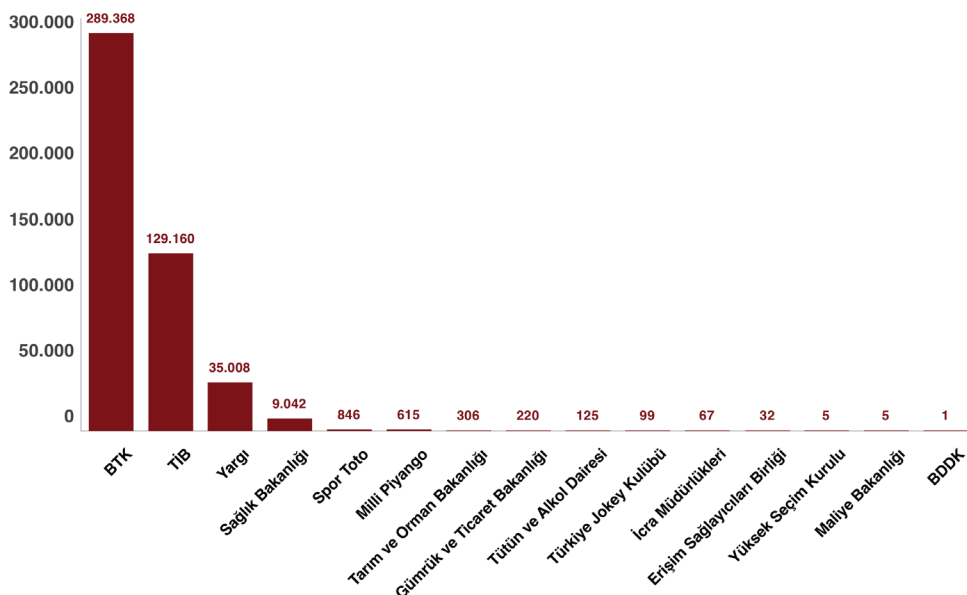
Bu veriler İfade Özgürlüğü Derneği'nin Engelliweb 2020 raporundan (s. 3) alındı.

internet üzerinden yayın yapan medya organlarına ve gazetecilere dönük olarak da verilebiliyor. Bu kapsamda birçok haber sitesine bugüne kadar onlarca kez erişim engelleme kararı verilerek ifade özgürlüğüne ağır ve sistematik bir müdahale gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam ediliyor.

Hali hazırda 5651 sayılı kanun yanında farklı kanunlarla erişim engelleme yetkisine sahip olan organ, kurum ve kuruluşlar, Cumhurbaşkanlığı ve ilgili bakanlıklar, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı, Erişim Sağlayıcıları Birliği, Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu,

Sermaye Piyasası Kurulu, Tarım ve Orman Bakanlığı Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Talih Oyunları Daire Başkanlığı, Türkiye Jokey Kulübü, Spor Toto Teşkilat Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu ile Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Yüksek Seçim Kurulu, Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu kapsamındaki tüm “yetkili kuruluşlar”, Valilikler ve İçişleri Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’ndan oluşuyor.³⁷

Erişime engellenen sitelerinin karar veren kurumlara göre dağılımı

Bu veriler İfade Özgürlüğü Derneği'nin Engelliweb 2020 raporundan (s. 9) alındı.

Türkçe Dışındaki Dillerdeki Yayınlar Dönük Müdahaleler

Türkiye’de Türkçe dışında herhangi bir dilde radyo ve televizyon yayıncılığı ancak 2000’li yılların ortalarına doğru mümkün oldu. 2000’li yılların başlarında Kürtçe yayın yapılması oldukça sınırlı olarak ve izinle mümkündü ve o dönemde Kürtçe yayın yapıldığı gerekçesiyle çok sayıda TV ve radyo kanalına yaptırım uygulandı. Örneğin 2000’li yılların başında medya organları ve gazeteciler bakımından yasaklı (Ahmet Kaya’ya ait) müzik parçalarının yayınlanması nedeniyle mülga 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu md. 11 gereğince para cezasına çarptırılma, Kürtçe müzik yayını nedeniyle bölücülük propagandasından (TMK mülga md. 8) ve askeri kuvvetleri tahkir ve tezyif suçundan (mülga TCK md. 159) yargılanma gibi uygulamaların gerçekleştiği görülüyor. Öte yandan basılı yayınlarda da Türkçe alfabede olmayan harfler kullanılması nedeniyle soruşturma açıldığı ve devamında özellikle Kürtçe yayın yapan gazetecilerin q, w, x harflerinin de geçtiği yazılar yazması ve yayınlaması nedeniyle

2014 yılında yürürlükten kaldırılan TCK mülga md. 222 uyarınca “1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunun koyduğu yasaklara aykırı hareket etme” suçundan yargılandığı görülüyor. Bugün RTÜK tarafından Türkçe dışında Kurmanci, Zazaki, Soranice, Uygurca, Arnavutça, Lazca, Arapça, Boşnakça, Ermenice, Çerkezce, Süryanice, Rusça, İngilizce, Almanca yayın yapmak üzere yayın izni verilen ulusal veya yerel radyo ve televizyon kuruluşu sayısı 33.³⁸

Diğer Müdahaleler

Başta TCK ve TMK olmak üzere yürürlükteki mevzuatta ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere hukuki dayanak oluşturan düzenlemeleri tüketici bir biçimde saymak mümkün değil. Ancak bunlar arasında yer alan ve önemli görülen bazı müdahalelere aşağıda örnek mahiyetinde yer verildi.

Bazı iddiaları haberleştiren gazetecilere TCK md. 267 kapsamında basın yoluyla iftira suçundan dava açılması;

- Gazetecilerin mahkeme kararlarına yönelik eleştirileri nedeniyle TCK md. 277’de

- düzenlenen yargı görevi yaparı etkileme veya md. 288'de düzenlenen adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçlarından yargılanmaları;
- Gazetecilerin bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü izlerken atılan ve suç oluşturduğu iddia edilen sloganları adli veya idari mercilere bildirmedeği gerekçesiyle TCK md. 278'e göre işlenmekte olan bir suçta adli veya idari mercilere bildirmeme suçundan yargılanmaları;
- Gazetecilerin yürüyen bir soruşturma ile ilgili yaptıkları haberler nedeniyle TCK md. 285'deki soruşturmanın gizliliğini ihlal suçundan yargılanmaları;
- Gazetecilerin bir genelgenin veya bir kamu kurumunun hazırladığı belgeyi yayınlanması nedeniyle devlet sırrını ifşa etmekten ve gizliliği ihlalden dolayı yargılanmaları;
- Gazetecilerin savaş karşıtı görüşlerin ve vicdani retçilerin açıklamaların yayınlanması nedeniyle TCK md. 318'deki halkı askerlikten soğutmak suçundan yargılanmaları;
- Medya organlarında yer alan haberler ve yorumlar nedeniyle 5187 sayılı Basın Kanunu md. 25 uyarınca toplatma kararı verilmesi;
- Medya organlarının mahkeme kararıyla tekzip yayınlamak zorunda kalması;
- Hukuk mahkemelerinin kişilik haklarına saldırı nedeniyle "haber, yazı ve yayınlarının ihtiyati tedbirene durdurulmasına" karar vermesi;
- Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun ilgili kanun uyarınca radyo ve televizyon kanallarına uyarı, savunma istemi, program durdurma, yayın durdurma, idari para cezası verme şeklinde yaptırım uygulaması.
- Gazetecilerin Tarihe mal olmuş bazı kişileri andıkları ve devletin bazı uygulamalarını sert bir biçimde eleştirdikleri için terör örgütlerine yardım (mülga TCK md. 169), devleti aşağılama suçundan (mülga TCK md. 159) ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik (mülga TCK md. 312) tutuklanması ve yargılanması;
- TMSF eliyle medya organlarının
- iktidara yakın kişilerin eline geçmesi;
- Bir haberin içeriğinden veya bir haberi verilmesinden rahatsız olan ya da bir haberin verilmesini engellemeye çalışan idarenin medya ile ilgili mevzuat haricindeki ilgisiz konularda (işyeri ruhsatı, belediyeye borcunun olup olmadığı) inceleme başlatması, dava açması ve bürokratik engellemelere başvurması;
- Bir haberin içeriğinden veya bir haberi verilmesinden rahatsız olan ya da bir haberin verilmesini engellemeye çalışan yargı mensuplarının uydurma iddialarla koruma tedbirlerine başvurması.

IV. Bilanço

BİA Medya Gözlem Raporlarının yayınlanmaya başladığı 2000'li yılların başı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci bağlamında anayasal ve yasal çok sayıda adımın atıldığı bir dönemdi. Örneğin 2001 yılında Anayasa'da ifade özgürlüğü de dahil olmak üzere çok sayıda hakla ilgili iyileştirmeler yapıldı, devamında yasal alanda çok sayıda reform paketi kabul edilmiş ve 2003 yılında uluslararası alanda Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye taraf olundu. Yukarıda değinilen kanunların önemli bir kısmının bu dönemde kabul edildiği ve büyük oranda AB kriterlerine uyumu hedeflediği görülüyor. Ancak gerek içerik gerekse uygulama bakımından hem söz konusu kriterlere uyum sağlanamamış hem de uluslararası insan hakları sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerle aykırı davranılmıştır. Yapılan reformlar

çoğunlukla yetersiz kaldı, kamuoyuna açıklanan amaçla aksi yönde bir uygulama devam etti. Mevcut durumda, ortaya çıkan hak ihlallerine ilişkin ulusal ve uluslararası organlarca yapılan tespitler, ifade özgürlüğüne ilişkin gerek Anayasa'ya gerekse Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırılığın yalnızca bir hukuki görüş değil aynı zamanda bir hukuki olgu haline geldiğini gösteriyor.

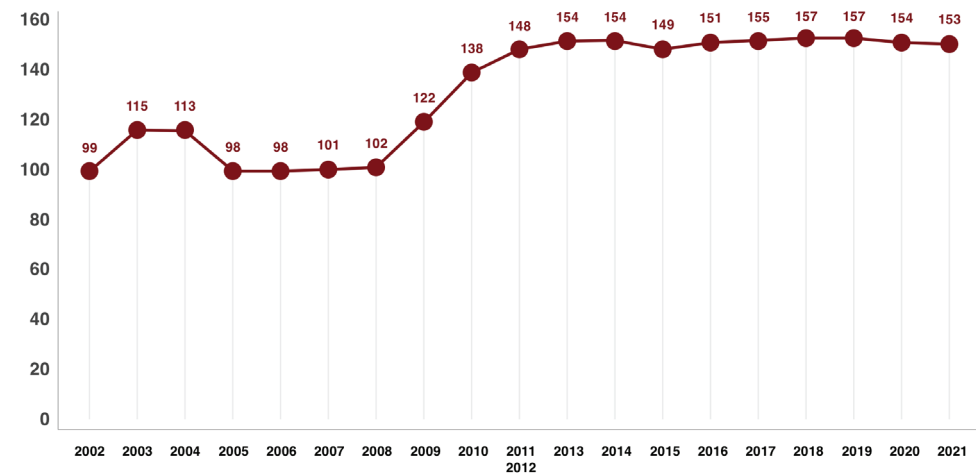
Uluslararası Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF), 2004 Raporunda Avrupa Birliği üyeliği yolundaki Türkiye'de yasal reformların uygulamaya henüz yansımadağı belirtilmişti. Geldiğimiz noktada reformların başlamasının üzerinden

20 yıl geçmesine rağmen ne mevzuatta yapılan değişikliklerin tam anlamıyla bir reform olarak nitelendirilebileceği ne de kısıtlı da olsa yapılan değişikliklerin uygulamaya geçtiği görülüyor. Örneğin RSF tarafından yıllık olarak hazırlanan ve 180 ülkenin değerlendirildiği ve çoğulculuk, medya organlarının bağımsızlığı, otosansür, mevzuat, şeffaflık, altyapı ve müdahaleler gibi yedi temel başlık üzerinden oluşturulan Basın Özgürlüğü İndeksi'ne (Press Freedom Index) bakıldığında Türkiye'nin yerinin ilk senelerde sabit kaldığı ve 2009 yılı sonrasında hızlıca daha da gerilediği ve 2011-2012 yıllarından bu yana son 10 yılda sabit kaldığı ve basın özgürlüğü alanında herhangi bir iyileşmenin olmadığı görülüyor.

Ayrıca ifade özgürlüğünden yararlanabilecek kişiler bakımından geçerli olan geniş kapsam Türkiye'de ne yazık ki uygulamada büyük oranda göz ardı ediliyor. BİA Medya Gözlem Raporları, ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda en ayrıcalıklı konumda yer alan medya organlarının ve gazetecilerin en sık ve en ağır müdahale ile karşılaşan grupların başında geldiğini ve ifade özgürlüğünden yararlanabilecek kişilere dair uluslararası hukuktaki standartların hala uzağında olduğumuzu gösteriyor.

İfade özgürlüğünün son 20 yılına odaklanan bir çalışma ister istemez öncesi ve sonrasına dair bir değerlendirme ve karşılaştırma gerektiriyor. Önceki döneme dair

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RSF)
Dünya Basın Özgürlüğü Endeksinde Türkiye'nin son 20 yıldaki yeri

bir değerlendirme ile başlamak gerekirse bianet'in raporlarının yayınlanmaya başladığı dönem Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edildiği ve üyelik hedefi doğrultusunda birçok adımın atıldığı bir döneme denk geliyor. İlk raporun yayınlandığı 2002 yılı öncesine baktığımızda 90'lı yıllarda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) siyaset içerisindeki etkisinin olabildiğince görünür olduğu ve Milli Güvenlik Kurulu'nun o dönemde birçok gazeteciye baskı uygulanmasına yol açan adımlar attığı göze çarpıyor. O dönemde gazetecilerin de içinde yer aldığı sivillerin askeri mahkemelerde yargılanabilmesi mümkündür. Bu açıdan 90'lı yılların hem gazeteci ölümleri hem de gazetecilere TSK kaynaklı baskılar bakımından sonraki dönemle farklılaştığı görülüyor.

90'lı yıllar yine medyaya dönük baskıların her görüşten medya organına dönük ortaya çıktığı bir dönem olarak göze çarpıyor ve bu açıdan bu çalışmaya konu raporların hazırlandığı döneme göre ifade özgürlüğüne dair taleplerin geniş bir siyasi yelpazede dile getirilmesi ile yine son 20 yıldan farklılaşıyor. Öte yandan 90'lı yıllardaki Uğur Mumcu, Musa Anter ve Ahmet Taner Kışlalı gibi gazeteci cinayetlerinin bugün

hala tam olarak aydınlatılmamış olması, bu cinayetlere ilişkin davaların hala devam etmesi veya zamanaşımına uğraması, 2007 yılında öldürülen gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesiyle ilgili davanın hala sürmesi ve 2009 yılında gazeteci Cihan Hayıresevener ile 2022 yılında gazeteci Güngör Arslan'ın öldürülmesi belirli açılardan bir sürekliliğin mevcudiyetine de işaret ediyor. Bu durum gazetecilerin silahlı veya başka türlü saldırıya uğraması vakalarında süreklilik bakımından da geçerli.

Özellikle 2013 yılı yaz aylarında ortaya çıkan Gezi Parkı Protestoları ve 2016 yılında yaşanan darbe teşebbüsü sonrasında tüm ülkede ilan edilen olağanüstü hâl sonrasında yaşanan baskılar ve müdahalelerin son 20 yıl içerisinde ortaya çıkan iki önemli dönüm noktası olduğunu söylemek mümkün. İlkinde medya organlarına ve gazetecilere yönelik baskılar özellikle öne çıkarken ikincisinde ise çok sayıda medya organına devlet tarafından el konulmuş veya kapatıldığı öne çıkıyor.

Öte yandan son 20 yıl beşer yıllık dönemler halinde incelenirse ilk beş yılda halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçundan (TCK md. 216) açılan davalar öne geçerken ikinci beş yılda, diğer bir deyişle 2005

yılı ve sonrasında, Türk milletini, devleti, devletin kurum ve organlarını aşağılama suçunun (TCK md. 301) öne geçtiği görülüyor. Üçüncü beş yılda ise, gazetecilere yönelik müdahalelerin 2010 yılı öncesinde daha çok bireysel düzeyde ortaya çıkarken 2010'lu yıllarda toplu gazeteci yargılamaları olarak adlandırılacak çok sayıda gazetecinin aynı anda aynı davada yargılandığı bir olgu belirgin hale geliyor. Son beş yılda ise Cumhurbaşkanı hakaret suçu en çok öne çıkan suç haline gelmiş gözüküyor. Öte yandan, hakaret suçundan açılan ceza davaları ve hakaret iddiasıyla açılan tazminat davaları ile Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgili maddelerinden açılan ceza davaları son yirmi yılda değişmeyen bir olgu olarak göze çarpıyor. Son beş yıl ayrıca Basın İlan Kurumu'ndan ilan alamama veya ilan kesme cezasına maruz kalma, basın kartının iptal edilmesi ve yenisinin alınamaması, radyo ve televizyon kanallarına ağır maddi yaptırımların uygulanması gibi uygulamalar da öne çıkan diğer müdahale örneklerinden.

2000'li yılların başından itibaren genellikle yerel veya muhalif medya organlarına yönelik müdahaleler söz konusu olsa da zaman zaman ana-akım medya organlarında

çalışan gazetecilere yönelik müdahalelerin de ortaya çıktığı gözlemleniyor. Ancak bugün medyada yaşanan tekelleşmenin vardığı boyut nedeniyle ana-akım medya organlarına yönelik müdahaleler oldukça azalmış gözüküyor. Ana-akım medya organlarında eleştirel haberlere neredeyse hiç rastlanmıyor olması bu durumun başta gelen nedenlerinden birisini oluşturuyor. Mevcut durumda ana-akım medya organlarının birer haber mecrasından çok dezenformasyon ve manipülasyon aracına dönüştüğü de gözlemlenebilen bir başka husus.

Türkiye'de basın özgürlüğünün son 20 yılına bakıldığında internet yayıncılığının gelişmesi ve sektörde geleneksel yayıncılığın payının giderek azalmasının sonucu olarak medya organlarına ve gazetecilere dönük müdahalelerin büyük oranda yerelden merkeze kaydığı söylenebilir. Bu nedenle yerel basının giderek güçsüzleştiği ve buna bağlı olarak ifade özgürlüğüne dönük müdahalelerin hedefi olmaktan uzaklaştığı göze çarpıyor. Öte yandan, medya organlarına ve gazetecilere yönelik ağır baskı nedeniyle ana-akım medya organlarından ayrılmak zorunda kalan veya bu kuruluşlardaki işlerinden çıkarılan gazeteciler ancak internet üzerinden gazeteciliğe

devam edebiliyor. Bu durumun bir sonucu olarak internet gazeteciliği ön plana çıkmış olmasına karşın bu mecrada görev yapan gazetecilere geleneksel medya organlarında çalışan gazetecilere tanınan hakların tanınmadığı da bir başka olgu. İnternet yayıncılığı 2000'li yıllarda oldukça az gündeme gelirken günümüzde geleneksel yayıncılığın yerini aldı ve internet ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin temel mecrası haline geldi. Özellikle Youtube'a yönelik 2007 yılında verilen ilk erişim engelleme kararı ve sonrasında 5651 sayılı Kanun günümüzde medya organları ve gazetecilere yönelik müdahalelerin temel dayanaklarından biri haline geldi. 1994 yılında kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun da verdiği kararlarla radyo ve televizyon yayıncılığı alanında ortaya çıkan ifade özgürlüğü ihlallerinin temel müsebbibi olduğu görülüyor.

2000'li yılların başında reforma tabi tutulduğu düşünülen halkı kin ve düşmanlığa tahrik, Türk milletini, devleti ve devlet kurum ve organlarını aşağılamak suçlarından açılan soruşturma ve kovuşturmanın sayısındaki artış, Cumhurbaşkanına hakaret suçundan açılan soruşturma ve kovuşturmalardaki patlama yalnızca yasal düzenlemelere

odaklanan çalışmaların yetersizliğini gösteriyor. 2004 yılında kabul edilen TCK'nın yürürlüğe giriş sürecinde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Sendikası ve Basın Konseyi gibi basın örgütlerinin getirdikleri eleştirilerin haklılığı, devam eden yıllarda eleştiriye konu olan maddelerden açılan onbinlerce soruşturma ve kovuşturma ile ortaya çıktı.

Belirtilen tüm bu hususlar, Anayasa'da, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde ve mevzuatta yer alan hukuki düzenlemelere aykırılığın zaman zaman devam ettiği ve niceliksel anlamda katmerlendiğini gösteriyor. Türkiye bu hukuki çerçeve ile ortaya çıkan hukuki yükümlülüklerini yerine getirmiyor, aksine başta uluslararası sözleşmeler ve Anayasa ile korunan ifade özgürlüğünü her boyutuyla sistematik bir şekilde ihlal ediyor. Bu durum ise 20 yıl önce olduğu gibi bugün de hem mevzuata hem de uygulamaya odaklanan, basılı yayınlar, internet yayıncılığı, radyo ve televizyon yayıncılığının tümünü kapsayan, ifade özgürlüğünün esas, sınırlamanın ise istisna olması anlayışından hareket eden, kapsamlı bir hukuk reformunun ve zihniyet değişikliğinin acil bir ihtiyaç olduğunu gösteriyor.

Dipnotlar

- 1- Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi
- 2- AİHM, Violations by Article and by State, 1959-2021, https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf (erişim: 31.03.2022)
- 3- AYM, Bireysel Başvuru İstatistikleri 2021 - (23/9/2012 - 31/12/2021), https://www.anayasa.gov.tr/media/7734/bb_2021_tr.pdf (erişim: 31.03.2022)
- 4- AİHM, Handyside v. United Kingdom, Appl. No. 5493/72, 07.12.1976, § 49.
- 5- Raporlara erişim için bakınız, <https://medyagozlemveritabani.org/raporlar/> veya <https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/119085-bia-medya-gozlem-raporlari> (erişim: 31.03.2022).
- 6- Ör. AYM, Ali Gürbüz ve Hasan Bayar Kararı, B. No: 2013/568, 24/6/2015, § 67.
- 7- Ör. AYM, Özkan Kart Kararı, B. No: 2013/1821, 5/11/2014, § 50.
- 8- Ör. AYM, Erdener Demirel Kararı, B. No: 2013/1869, 2/12/2015, § 34.
- 9- Ör. AYM, Engin Kabadaş Kararı, B. No: 2014/18587, 6/7/2017, § 36.
- 10- Ör. AYM, Hasan Güngör Kararı, B. No: 2013/6152, 24/2/2016, § 48.
- 11- AYM, E. 2016/7, K. 2017/171, 13.12.2017, § 19.
- 12- Ör. AYM, Emin Aydın Kararı, B. No: 2013/2602, 23/1/2014, § 40.
- 13- Ör. AİHM, Vogt v. Germany, Appl. No. 17851/91, 26.09.1995.
- 14- Ör. AİHM, Glasenapp v. Germany, Appl. No. 9228/80, 28.08.1986; AYM, Özgür Sevgi Göral Birinci Kararı, B. No: 2014/12112, 4/10/2017.
- 15- Ör. AYM, Erdem Gül ve Can Dünder Kararı, B. No: 2015/18567, 25/2/2015, § 87.
- 16- Ör. AYM, Fatih Taş Kararı, B. No: 2013/1461, 12/11/2014, § 65.

17- Ör. AYM, Bekir Coşkun Kararı, B. No: 2014/12151, 4/6/2015, § 36.

18- Ör. AİHM, Pedersen and Baadsgaard v. Denmark, Appl. No: 49017/99, 17.12.2004, § 71; Times Newspapers Limited v. the United Kingdom (No. 1 and 2), Appl. No. 3002/03, 23676/03, § 27.

19- Ör. AİHM, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası v. Turkey, Appl. No. 20641/05, 25.09.2012, § 73; AYM, İsa Yağbasan ve Diğerleri Kararı, B. No: 2013/1481, 20/11/2014, § 65.

20- Ör. AYM, İlter Nur Kararı, B. No: 2013/6829, 14/4/2016, § 24.

21- Öncesinde 3984 sayılı ve 13.04.1994 tarihli Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun.

22- RTÜK'ün uyguladığı yaptırımlara dair net bilgiye erişilememektedir. Bu konuda ancak uygulanan idari para cezalarına dair bilgiye ulaşılabilmektedir.

23- Basın İlan Kurumu tarafından yıllık bazda uygulanan yaptırımlara dair bir veri yayınlanmamaktadır.

24- 2018 yılında yapılan yönetmelik değişikliği ardından bazı gazetecilerin basın kartları iptal edilirken bazılarının ise yeni basın kartı verilmedi. Bu konuda güvenilir bir veriye erişmek mümkün olmamıştır.

25- Human Rights Committee, General Comment No. 34, Article 19: Freedoms of Opinion and Expression, para 46.

26- Maddeye göre terör, “cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylem” olarak tanımlanmıştır.

27- Ancak halihazırda mevcut olan veriler TMK kapsamında bir bütün olarak açılan soruşturma, kovuşturma ve mahkûmiyet sayısını içermektedir ve TMK md. 7/2 ile ilgili devlet

tarafından ayrı bir veri toplanmadığı için maddenin uygulamada ne kadar yoğun kullanıldığına dair bir veri sunmak mümkün olamamaktadır.

28- Bu konuya ilişkin veriler bakımından TMK md. 7/2 ile ilgili durum aynı şekilde geçerlidir ve maddenin uygulamasına dair genel bir çerçeve çizmek mümkün olamamaktadır.

29- Tabloda yer verilen veriler sadece gazetecileri değil hakkında soruşturma ve kovuşturma açılan, mahkûmiyet kararı verilen herkesi kapsamaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılı öncesine dair istatistikler yayından kaldırıldığı için 2001-2008 dönemine ait verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ayrıca hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kararlarına dair verilere de ancak 2014 yılı ve sonrası bakımından ulaşmak mümkündür. Uygulamada önce mahkûmiyet, sonrasında ise mahkûmiyet kararı HAGB kararına dönüştürüldüğü için gerçek mahkûmiyet sayısı olarak tabloda belirtilen mahkûmiyet sayısına HAGB karar sayısının da eklenmesi ile ulaşılan sayıyı esas almak mümkündür.

30- Altuğ Taner Akçam v. Türkiye, Appl. No. 27520/07, 25.10.2011.

31- Tabloda yer verilen veriler sadece gazetecileri değil hakkında soruşturma ve kovuşturma açılan, mahkûmiyet kararı verilen herkesi kapsamaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılı öncesine dair istatistikler yayından kaldırıldığı için 2001-2008 dönemine ait verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ayrıca hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kararlarına dair verilere de ancak 2014 yılı ve sonrası bakımından ulaşmak mümkündür. Uygulamada önce mahkûmiyet, sonrasında ise mahkûmiyet kararı HAGB kararına dönüştürüldüğü için gerçek mahkûmiyet sayısı olarak tabloda belirtilen mahkûmiyet sayısına HAGB karar sayısının da eklenmesi ile ulaşılan sayıyı esas almak mümkündür.

32- Anayasa Mahkemesi, E. 2016/25, K. 2016/186, 14.12.2016.

33- Venedik Komisyonu'nun TCK md. 216, md. 301 ve md. 314 ile birlikte md. 299'u da değerlendirdiği rapor için bakınız, Venice Commission, CDL-AD(2016)002-e, 15.03.2016, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)002-e)

34- Ör. Vedat Şorli v. Türkiye, Appl. No. 27520/07, 19.10.2021.

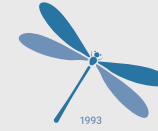
35- Ör. Anayasa Mahkemesi, Yaşar Gökoğlu, B. No: 2017/6162, 08.06.2021; Diren Taşkıran, B. No: 2017/26466, 26.05.2021.

36- Tabloda yer verilen veriler sadece gazetecileri değil hakkında soruşturma ve kovuşturma

açılan, mahkûmiyet kararı verilen herkesi kapsamaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılı öncesine dair istatistikler yayından kaldırıldığı için 2001-2008 dönemine ait verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ayrıca hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kararlarına dair verilere de ancak 2014 yılı ve sonrası bakımından ulaşmak mümkündür. Uygulamada önce mahkûmiyet, sonrasında ise mahkûmiyet kararı HAGB kararına dönüştürüldüğü için gerçek mahkûmiyet sayısı olarak tabloda belirtilen mahkûmiyet sayısına HAGB karar sayısının da eklenmesi ile ulaşılan sayıyı esas almak mümkündür.

37- Yaman Akdeniz, Ozan Güven, Fahrenheit 5651: Sansürün Yakıcı Etkisi, Engelliweb 2020, İfade Özgürlüğü Derneği, İstanbul, 2021, s. 4-7.

38- RTÜK, Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Yapan Yayın Kuruluşlarının Listesi (Yayında Olanlar), <https://www.rtuk.gov.tr/yayin-izni-verilen-kuruluslar/3823> (erişim: 31.03.2022).

IPS İLETİŞİM VAKFI

bianet
BAĞIMSIZ İLETİŞİM AĞI

